

УДК 94 (438)“1918–1939”

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-2-98-103

Володимир КОМАР

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки Карпатського національного університету ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5475-5084>
 e-mail: volodymyr.komar@pnu.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА ШАНДРУКА В ЕМІГРАЦІЇ У ПОЛЬЩІ (1921–1939 рр.)*

Анотація. Мета – комплексно дослідити військово-політичну діяльність генерала Павла Шандрука в міжвоєнній Польщі, який протягом 1927–1936 рр. очолював на її території Генеральний штаб Міністерства військових справ (МВС) Армії Української народної республіки (УНР). Діяльність генерала П. Шандрука розгорталася в руслі польської концепції прометеїзму, спрямованої на розчленування Радянського Союзу на окремі національні держави з перспективою їх об'єднання у федерацію з II Річчю Посполитою. Українці-петлюрівці виступали головною рушійною силою в реалізації прометеївських планів санаційної Польщі, а Генеральний штаб УНР на чолі з генералом Павлом Шандруком розробляв стратегію і тактику участі військової еміграції УНР у майбутній війні з Радянським Союзом. **Наукова новизна.** У цій публікації розкрито невідомий в сучасній історіографії аспект військово-політичної діяльності українського генерала Павла Шандрука, а саме його участі в міжнародному прометеївському русі під егідою Польщі. Об'єднуючи в своїх лавах азербайджанський, грузинський, північнокавказький, козацький та інші еміграційні центри, що вимушено перебували на території Польщі і всього світу, польська влада під керівництвом Ю. Пілсудського головну роль в протистоянні з Радянським Союзом відводила українській петлюрівській еміграції. У цьому контексті розвивалася діяльність генерала Павла Шандрука, який був начальником Генерального штабу Армії УНР на території Польщі. Згадана тема чи не вперше актуалізована в сучасній українській історіографії і розкрита на основі документів і матеріалів із зарубіжних архівів.

Висновки. У результаті поразки українських національно-визвольних змагань Павло Шандрук та інші воєначальники армії УНР емігрували на територію свого недавнього союзника – Польщі. Опинившись у таборах для інтернованих, вони продовжували готуватися до майбутнього протистояння з СРСР. У цій боротьбі вони знаходили підтримку з боку владних структур Польщі на чолі з Начальником держави Ю. Пілсудським. Після його відходу від влади розпочалося формування антирадянської еміграції у руслі польської концепції прометеїзму, спрямованої на формування сепаратистських рухів і розпаду СРСР на окремі національні держави. У зв'язку з цим протягом 1927–1936 рр. на території II Речі Посполитої розгорнув свою діяльність Генеральний штаб Армії УНР, начальником якого був призначений генерал Павло Шандрук. Головним завданням цього законспірованого і союзного Війську польському осередку була організація української петлюрівської еміграції як головної ударної сили, спрямованої на її використання у майбутній польсько-радянській війні. Зусилля генерала П. Шандрука були спрямовані на реалізацію завдань, в результаті яких протягом згаданого періоду на території Польщі були сформовані відповідні секції Генерального штабу Армії УНР зі всіма необхідними підрозділами, зокрема з розвідкою і контррозвідкою. Однак, розвиток ситуації в СРСР і міжнародної кон'юнктури у світі довели утопічність польських планів відродження Речі Посполитої «від моря до моря». У зв'язку з цим концепція прометеїзму не була реалізована. Однак, діяльність генерала П. Шандрука, який залишався вірним традиціям Варшавської угоди 1920 р. заслуговує на увагу в контексті вивчення польсько-української військової співпраці.

Ключові слова: генерал Павло Шандрук, петлюрівська еміграція, концепція прометеїзму, прометеїзм, міжвоєнна Польща.

Volodymyr KOMAR

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of history of Central and Eastern Europe and special branches of historical science, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5475-5084>
 e-mail: volodymyr.komar@pnu.edu.ua

ACTIVITIES OF PAVLO SHANDRUK IN EMIGRATION IN POLAND (1921–1939)

Abstract. The goal is to comprehensively investigate the military and political activities of General Pavlo Shandruk in interwar Poland, who during 1927–1936 headed the General Staff of the Ministry of Military Affairs (MIA) of the Army of the Ukrainian People's Republic (UNR) on its territory. The activities of General P. Shandruk unfolded along the lines of the Polish concept of Prometheus, aimed at the dismemberment of the Soviet Union into individual national states with the prospect of their unification into a federation with the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. The Ukrainians from

* Публікація здійснена у межах стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського (Publikacja powstała w ramach programu stypendialnego Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego). Друкується за матеріалами доповіді, виголошеної на Міжнародній науковій конференції «Польсько-українські відносини в умовах російської агресії в Україні: історичні та сучасні контексти» («Stosunki polsko-ukraińskie wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę: konteksty historyczne i współczesne»), що відбулася 11–12 квітня 2024 р. у Варшавському університеті (детальніше у рубриці «Наукова хроніка» цього випуску «Вісника»).

*Petlyur were the main driving force in the implementation of the Promethean plans for the recovery of Poland, and the General Staff of the Ukrainian People's Republic, headed by General Pavel Shandruk, was developing the strategy and tactics of the participation of the military emigration of the Ukrainian People's Republic in the upcoming war with the Soviet Union. **Scientific novelty.** In this publication, an aspect of the military and political activity of Ukrainian general Pavlo Shandruk, unknown in modern historiography, is revealed, namely his participation in the international Promethean movement under the auspices of Poland. Uniting in its ranks the Azerbaijani, Georgian, North Caucasian, Cossack and other emigration centers that were forcibly located on the territory of Poland and the whole world, the Polish authorities under the leadership of Y. Pilsudski assigned the main role in the confrontation with the Soviet Union to the Ukrainian Petliur emigration. In this context, the activities of General Pal Shandruk, who was the Chief of the General Staff of the Army of the Ukrainian People's Republic, developed. The mentioned topic is not the first time actualized in modern historiography and disclosed on the basis of documents and materials from foreign archives.*

Conclusions. As a result of the defeat of the Ukrainian national liberation struggle, Pavlo Shandruk and other military commanders of the UNR army moved to the territory of their recent ally, Poland. Once in the internment camps, they continued to prepare for the upcoming confrontation with the USSR. In this struggle, they found support from the power structures of Poland, led by the Head of State Yu. Pilsudski. After his departure from power, the formation of anti-Soviet emigration began in line with the Polish concept of Prometheus, aimed at the formation of separatist movements and the disintegration of the USSR into separate national states. In this regard, during 1927–1936, the General Staff of the Army of the Ukrainian People's Republic, whose chief was General Pavlo Shandruk, developed its activities on the territory of the Second Republika Polska. The main task of this conspiratorial and allied Polish Army cell was the organization of the Ukrainian Petliur emigration as the main strike force, aimed at being used in the war between Poland and the USSR. The efforts of General P. Shandruk were aimed at the implementation of these tasks, as a result of which, during the mentioned period, relevant sections of the General Staff of the Army of the Ukrainian People's Republic were formed on the territory of Poland with all the necessary attributes, in particular with intelligence and counter-intelligence. However, the development of the situation in the USSR and the international situation in the world proved the utopian nature of the Polish plans for the revival of the Polish-Lithuanian Commonwealth "from sea to sea", and in this regard, the concept of Prometheus was not implemented. However, the activity of General P. Shandruk, who remained faithful to the traditions of the Warsaw Pact of 1920, deserves attention in the context of studying the traditions of Polish-Ukrainian military cooperation.

Key words: General Pavlo Shandruk, Petliur emigration, the concept of prometheism in Poland, prometheism, interwar Poland.

Постановка проблеми. Генерал П. Шандрук – відома постать в історії українських національно-визвольних змагань. Однак, його еміграційний період, зокрема, пов'язаний із діяльністю в міжнародному прометеївському русі під егідою Польщі, й надалі залишається маловідомою історіографічною проблемою. Цей рух розвивався в 1920–30-х рр. у руслі польської концепції прометеїзму, спрямованої на розчленування Радянського Союзу на окремі національні держави з перспективою їх подальшого об'єднання з Польщею. Активну участь у цьому русі брали українські, азербайджанські, грузинські, північнокавказькі, козацькі та інші емігранти з колишньої Росії.

Українське питання, з огляду на геополітичний, економічний і людський потенціал, відігравало ключову роль у реалізації концепції прометеїзму. Створення незалежної України над Дніпром та інтеграція західноукраїнських земель до складу Польщі були складовими цієї геополітичної концепції. В структурі прометеївського руху українцям-петлюрівцям відводилася роль координаторів багатьох прометеївських організацій. Найактивнішими серед українців були: у Варшаві – А. Лівіцький, Р. Смаль-Стоцький, В. Сальський і П. Шандрук.

Шандрук Павло Феофанович (15.02.1889 – 15.02.1979) – генерал-хорунжий Армії УНР народився у с. Борсуки Крем'янецького повіту Волинської губернії, закінчив Острозьку класичну гімназію, три курси Ніжинського історико-філологічного інституту, Олексіївське військоve училище. Як професійний військовий П. Шандрук став учасником Першої світової війни і його останнє звання в російській армії – штабс-капітан. У роки українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. – П. Шандрук – воював у лавах військ Центральної Ради, Армії УНР і армії Української держави гетьмана Павла Скоропадського, а також у військах Директорії. З кінця грудня 1918 р. він командир Окремого стрілецького Запорізького куреня Дієвої армії УНР, а згодом Залізної дивізії цієї ж армії. З 25 липня 1920 р. він одержав звання полковника [1, с. 487–488].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біографія П. Шандрука детально описана в спеціальних енциклопедичних виданнях. Діяльності цієї непересічної особистості присвятили свої енциклопедичні статті Я. Тинченко [1] та О. Колянчук [2]. А. Руккас присвятив свою розвідку періоду діяльності П. Шандрука, коли він навчався у Вищій військовій школі в Рембертові [3]. У контексті дослідження життєвого шляху П. Шандрука слід виокремити доробок українського дослідника з Тернополя – Я. А. Середницького, який видав низку монографій присвячених його діяльності [4–6].

У польській історіографії військово-політична діяльність П. Шандрука, була відображена зокрема в працях А. Гживача та А. Йоньчика [7, с. 122–133] і Р. Потоцького [8, 9]. Польський дослідник П. Готовецький, вивчаючи біографію українського генерала, акцентував увагу на символічній події 1961 р. – нагородженні П. Шандрука найвищою відзнакою польського

еміграційного уряду – орденом *Virtuti Militari* за героїчну військову службу на боці Польщі в 1939 р. Цей факт викликав неоднозначні оцінки з боку польського і українського суспільства, оскільки поряд з його прометеївською діяльністю в міжвоєнний період і службою у Війську польському, відомі факти військово-політичної співпраці генерала П. Шандрука з владою нацистської Німеччини в кінці війни та зв'язків з 14-ю гренадерською дивізією СС [10, с. 50–57].

Однак вищезгадані дослідники з тих чи інших причин обійшли увагою участь П. Шандрука в міжнародному прометеївському русі. Тому, ми вирішили заповнити цю маловідому сторінку в його біографії і присвятили цій темі свою наукову розвідку, опираючись, в основному, на документи і матеріали з польських архівів. Важливе значення у контексті нашого дослідження мають праці П. Шандрука [11–13] і його спогади [14; 15], а також ті, які були перевидані в Івано-Франківську за редакцією І. Монолатія [16].

Виклад основного матеріалу. Після поразки українських національно-визвольних змагань наприкінці 1920 р. за Збруч на територію Польщі були змушені перейти десятки тисяч солдатів і старшин армії Української народної республіки (УНР) й українських цивільних емігрантів, так звана петлюрівська еміграція [17, с. 313]. На територію свого недавнього союзника перейшло 26 тис. офіцерів і рядових, зберігаючи військову дисципліну і внутрішню організацію [18, с. 228]. Згідно з наказом польського уряду, вони були інтерновані у таборах для військовополонених: Вадовіце, Ланьцут, Пікулице, Тухоль і Каліш, в якому опинився зокрема й П. Шандрук [19, арк. 140].

У політиці польської влади щодо еміграції УНР від самого початку визначилися два підходи. Група, що об'єднувалася навколо Начальника держави Ю. Пілсудського, яка мала впливи в Генеральному штабі Війська польського (ГШ ВП), не відмовлялася від використання «української карти», розраховуючи на відновлення збройного конфлікту з Радянською Росією [20, с. 9–10]. Другий представляли ті польські політики, як відверто не сприймали політику Ю. Пілсудського та його оточення. Негативну позицію щодо української еміграції зайняло МЗС Польщі, яке очолив К. Скірмунт, що зобов'язався виконувати умови Ризького договору [21, с. 102].

Спочатку настрої козаків у таборах для інтернованих був пригнічений. Всі жили надією на швидке повернення в Україну. Але з кожним днем вони відчували її нереальність. Невідомий українець 19 червня 1921 р. так описував становище в Ланцуті: «Коли уважно придивитися до населення табору, то можна побачити, який вплив зробило і робить це задротяне життя на масу. Неволь сучасна й невідомість майбутнього так гніть душу, туманять мозок і волю, що людина поневолі теряє під собою ґрунт, стає безсилою і безвольною цяцькою різних авантюристів і провокаторів» [22, с. 175]. Похмурий настрої виливався в незадоволення керівництвом УНР. Називалася причина, що полягала в «пропасті» між простими козаками й старшиною. Хоча певні кола деструктивного характеру піддавалися таким настроям, однак переважаючи більшість залишалася відданою проводу [23]. Учасник описуваних подій генерал П. Шандрук, який перебував у таборі в Каліші, згадував, що загалом «всі наші інтерновані вояки в Польщі показали себе якнайкраще в усіх відношеннях. Вони зберегли свій патріотичний дух, високу мораль і військову дисципліну, що опиралася в тих умовах головним чином на взаємну повагу і довіру» [16, с. 100].

П. Шандрук брав активну участь у громадському житті української еміграції. У той час на території Польщі розпочали свою діяльність «Вищі українознавчі курси» – серія лекцій, зорганізованих культурно-освітньою секцією Українського центрального комітету (УЦК) під егідою комісії в складі О. Лотоцького, В. Біднова і В. Краснопільського. Лекції з історії, етнографії, географії, української мови, військової справи, що їх виголошували О. Лотоцький, В. Біднов, Л. Чикаленко, І. Шовгенів, Микола Ковалевський, М. Кордуба, Р. Смаль-Стоцький, П. Шандрук, відбувалися щонеділі в приміщенні Східного Інституту [24]. «Вищі українознавчі курси» стали фундаментом Українського наукового інституту у Варшаві (УНІ), який був створений у 7 лютого 1930 р. Він не одержав статусу навчального закладу, а став науково-дослідним інститутом [25, с. 89].

4 серпня 1926 р. А. Лівіцький і В. Сальський через полковника В. Славека передали доповідну записку Ю. Пілсудському, в якій обґрунтовували необхідність політичної та військової активізації УНР в еміграції. До цього додавався план майбутньої польсько-української військової співпраці в антирадянському напрямку. Ця пропозиція дістала підтримку з боку вищого політичного і військового керівництва Польщі, оскільки збігалася з так званими прометеївськими планами Ю. Пілсудського. За допомогою петлюрівців санаційна влада розраховувала на початок повстання в УРСР у випадку сприятливої політичної ситуації [26, к. 4].

Першим позитивним сигналом відновлення двосторонніх відносин стало прийняття на контрактній основі до Війська польського (ВП) 35-и офіцерів-українців. Навесні 1928 р. 10 українців закінчили школу підхорунжих у Польщі й поповнили ряди її збройних сил. Окрім українців за умовами контракту в ВП служили офіцери інших народів, колишні армії яких

вважалися союзницькими Польщі. Станом на 31 грудня 1938 р. у ВП служило офіцерів-контрактників: українців – 40; грузинів – 51; азербайджанців – 5; горців Північного Кавказу – 8; разом – 104 особи [27, к. 62].

На початку 1927 р. за розпорядженням начальника Східного відділу МЗС Т. Голувка, більшість закордонних польських організацій відновили стосунки з представниками УНР як легітимним державним органом українського народу. З А. Лівницьким, як президентом УНР, вели переговори міністр закордонних справ Польщі А. Залеський, заступник міністра Р. Кноль, директор політичного департаменту Ю. Лукасевич, начальник Східного відділу МЗС С. Янковський і Т. Голувко, який став його наступником на цій посаді [8, s. 235]. Посередником між урядами Польщі й УНР був Р. Смаль-Стоцький, а у військовій співпраці генерал – В. Сальський. З українців, окрім названих осіб, у переговорах брали участь М. Ковалевський, В. Прокопович і М. Лівницький [28, к. 101–102].

1 лютого 1927 р. на території Польщі розпочав роботу Генеральний штаб Міністерства військових справ УНР. З польського боку кураторами цього законспірованого органу стали начальник Відділу II ГШ Польщі полковник Т. Шаєтцель, який був організатором Другого зимового походу армії УНР у 1921 р., і капітан Г. Сухенек-Сухецький, що згодом став начальником Відділу національностей МВС [28, к. 68–69]. Полковник Т. Шаєтцель визначив завдання, які стояли перед емігрантським українським військовим підрозділом. Він позиціонувався як штаб союзницької армії, що тимчасово вимушено перебуває на території Польської держави. У зв'язку з цим, структури УНР отримували організаційну, технічну й матеріальну допомогу ГШ ВП.

Першим начальником українського Генерального штабу став генерал-хорунжий В. Куц, який підпорядковувався міністрові військових справ УНР генерал-хорунжому В. Сальському [2, s. 154]. Окрім В. Куца, до Генштабу УНР увійшли: генерал-хорунжий М. Безручко, генерал-хорунжий В. Змієнко, генерал-хорунжий П. Шандрук, полковник І. Литвиненко, підполковник О. Виговський, підполковник О. Доценко, капітан І. Зваричук, поручик Я. Фартушний [8, s. 237]. Відділ II ГШ Польщі залишив за собою право остаточного вирішення персональних призначень штабу УНР і можливого звільнення офіцерів, які були задіяні у військових інституціях. Першим кроком у цьому напрямку була заміна колишнього начальника штабу армії УНР, генерал-хорунжого В. Куца на призначеного Відділом II ГШ Польщі генерал-хорунжого П. Шандрука.

Генеральний штаб Міністерства військових справ УНР складався з трьох секцій: перша – «Організаційно-мобілізаційна», друга – «Інформаційна» (розвідки і контррозвідки) і третя – «Пропаганди» (на батьківщині і в еміграції). 1-а секція знаходилася в приміщенні польського Військово-історичного бюро і працювала під його патронатом. Керівником бюро був генерал Ю. Стахевич, який підпорядковувався безпосередньо Генеральному інспекторові збройних сил маршалові Ю. Пілсудському й за його дорученням курував прометеївську акцію [8, s. 240]. За військовою традицією керівником 1-ї секції був начальник штабу УНР генерал-хорунжий П. Шандрук.

У складі законспірованого штабу армії УНР діяла 2-га секція, яку очолював генерал В. Змієнко. Вона працювала у контакті з польською розвідкою і контррозвідкою, яка так само була зосереджена у Відділі II Генштабу Польщі («двуйка») [29, к. 10]. Розвідувальну діяльність скеровував сектор «Наступ» 2-ї секції ГШ Військового міністерства уряду УНР. Спочатку його очолював сотник В. Недайкаша, а згодом сотник В. Шевченко. Загальне керівництво сектором у свій час здійснювали М. Чеботарів та В. Змієнко [30, s. 59].

Зовнішній відділ НКВС був обізнаний з прометеївською діяльністю генерала П. Шандрука за кордоном. Спроби провокації УЦК продовжувалися постійно. Варто згадати про епізод зі спогадів генерала П. Шандрука. Він, будучи на посаді начальника Генштабу армії УНР в еміграції, відчував стеження за собою з боку агентів зовнішньої розвідки НКВС, які намагалися спонукати його до реєміграції в УСРР [16, с. 109–111].

Висновки. Таким чином, протягом 1921–1939 рр. П. Шандрук перебував у вимушеній еміграції в Польщі разом з товаришами з армії УНР. Протягом цих років він залишався вірним традиціям польсько-української військової співпраці, закладених у Варшавській угоді 1920 р. і спільному антибільшовицькому поході на Київ. У зв'язку з цим П. Шандрук долучився до антирадянського фронту поневолених народів, об'єднаних під егідою Польщі в так званий прометеївський рух. У 1927 р. П. Шандрук очолив Генеральний штаб міністерства військових справ армії УНР, завданням якого була мобілізація української петлюрівської еміграції на випадок війни між Польщею та СРСР. Незважаючи на те, що політика прометеїзму Польщі, спрямована на розчленування Радянського Союзу на окремі національні держави, зазнала невдачі, діяльність П. Шандрука стала прикладом польсько-української військової співпраці.

Список літератури

1. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ, 2007. 535 с.
2. Kolańczuk A. Ukraińscy emigranci polityczni w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym w II RP. *Przemyśl*, 2019. 389 s.
3. Руккас А. Українські старшини в Польській Вищій Військовій Школі. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 97–106.
4. Середницький Я. А. Генерал Павло Шандрук і антигітлерівська військова опозиція. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 176 с.
5. Середницький Я. А. Павло Шандрук. Перша світова і три російсько-українські війни. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 224 с.
6. Середницький Я. А. Павло Шандрук. Вереснева кампанія 1939 року. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 192 с.
7. Grzywacz A., Jończyk A. Wojenne losy gen. Pawła Szandruka. *Zeszyty Historyczne*. Paryż. 2000. Z. 134. S. 120–133.
8. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939), Lublin, 1999. 383 s.
9. Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939. Lublin, 2003. 440 s.
10. Готовецький П. Герой війни чи солдат Гітлера? Генерал Павло Шандрук в очах поляків. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. 2019. Т. 39. С. 50–57.
11. Szandruk P. Historyczna prawda o Ukraińskiej Armii Narodowej (tłum. J. Łobodowski). *Kultura*. Paryż. 1965. № 6. S. 85–103.
12. Szandruk P. Geneza umowy polsko-ukraińskiej z 1920 r. *Wschód-Orient*. 1933. R. VI, q 1–2 (17–18). S. 51–61.
13. Шандрук П. Правда про 1-шу Українську Дивізію І Українську Національну Армію. *Вісті комбатанта*. 1965. Ч. 1(17). С. 5–21.
14. Dziewanowski M. K. Pamiętniki gen. Szandruka. *Kultura*. Paryż. 1965. R. 6. S. 103–106.
15. Szandruk P. Siła męstwa. Warszawa; Kraków. 2014.
16. Шандрук П. Сила доблесті. Івано-Франківськ: Лілея НВ. 2008. 236 с.
17. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń, 2005. 752 s.
18. Bruski J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków, 2004. 600 s.
19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3696, оп. 1, спр. 13, арк. 140.
20. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. 467 s.
21. Leczyk M. Zasady polityki polskiej wobec Rosji Radzieckiej w świetle memoriału Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 1922 roku. *Zeszyty Naukowe WAP. Seria Historyczna*. Warszawa, 1969. № 20. S. 102–109.
22. Сергійчук В. Українські державники: Всеволод Петрів. Київ, 2008. 296 с.
23. Archiwum Państwowe w Krakowie, Zespół – Materiały zw. z dział. Rządu URL w Tarnowie, sygn. 29/1971/248 (Життя табору в Калішу. Серпень 1921 р.).
24. Maj I. P. Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie 1926–1939. Warszawa, 2007. 292 s.
25. Z działalności Ukraińskiego Instytutu Naukowego. *Wschód-Orient*. 1932. R. III, № 1–2 (5–6). S. 85–93.
26. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (Od. II Sz. Gł.), sygn. I.303.4.5404.
27. CAW, Od. II Sz. Gł., sygn. I.303.4.5561.
28. CAW, Od. II Sz. Gł., sygn. I.303.4.5740.
29. Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), sygn. 5325, k. 10.
30. Сідак В. С., Вронська Т. В. Спецслужба держави без території: люди, події, факти. Київ: Темпора, 2003. 240 с.

References

1. Tynchenko, Ya. (2007). Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921): Scientific Edition. K. 2007. 535 p. [in Ukrainian].
2. Kolańczuk, A. Ukrainian political emigrants in scientific, cultural, social and economic life in the Second Polish Republic. *Przemyśl*, 2019. 389 pp. [in Polish].
3. Rukkas, A. (2013). Ukrainian officers at the Polish Higher Military School. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istorii. [Bulletin of the Precarpathian University. History]*, 23–24, 97–106 [in Ukrainian].
4. Serednytskyi, Ya. A. (2014). General Pavlo Shandruk and the anti-Hitler military opposition. Ternopil [in Ukrainian].
5. Serednytskyi, Ya. A. (2015). Pavlo Shandruk. The First World War and the Three Russian-Ukrainian Wars. Ternopil [in Ukrainian].
6. Serednytskyi, Ya. A. (2016). Pavlo Shandruk. September campaign of 1939. Ternopil [in Ukrainian].
7. Grzywacz, A., Jończyk, A. (2000). The war fate of General Paweł Szandruk. *Zeszyty Historyczne. Paryż. [Historical Notebooks. Paris]*, 134, 120–133 [in Polish].

8. Potocki, R. (1999). The idea of restitution of the Ukrainian People's Republic (1920–1939). Lublin [in Polish].
9. Potocki, R. (2003). The policy of the Polish state towards the Ukrainian issue in the years 1930–1939, Lublin [in Polish].
10. Gotovietskyi, P. (2019). War hero or Hitler's soldier? General Pavlo Shandruk in the eyes of the Poles. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu [Historical and political problems of the modern world]*, 39, 50–57 [in Ukrainian].
11. Szandruk, P. (1965). The historical truth about the Ukrainian National Army (transl. J. Łobodowski). *Kultura. Paryż [Culture. Paris]*, 6, 85–103 [in Polish].
12. Szandruk, P. (1933). The Origin of the Polish-Ukrainian Agreement of 1920. *Wschód-Orient [East-Orient]*, VI/1–2(17–18), 51–61 [in Polish].
13. Shandruk, P. (1965). The Truth about the 1st Ukrainian Division and the Ukrainian National Army. *Visti kombatanta [Combatant's News]*, 1(17), 5–21 [in Ukrainian].
14. Dziewanowski, M. K. (1965). Memoirs of General Szandruk. *Kultura. Paryż [Culture. Paris]*, 6, 103–106 [in Polish].
15. Szandruk, P. (2014). The Power of Courage. Warsaw-Krakow [in Polish].
16. Shandruk, P. (2008). The Power of Valor. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
17. Wiszka, E. (2005). Ukrainian Emigration in Poland 1920–1939. Toruń [in Polish].
18. Bruski, J. (2004). Petliurowcy. State Center of the Ukrainian People's Republic in exile (1919–1924). Krakow [in Polish].
19. Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine (CSAVO of Ukraine), file 3696, file 1, file 13 [in Ukrainian].
20. Torzecki, R. (1989). The Ukrainian Question in Poland in the Years 1923–1929. Kraków [in Polish].
21. Leczyk, M. (1969). Principles of Polish policy towards Soviet Russia in the light of the memorial of the Ministry of Foreign Affairs of 1922. *Zeszyty Naukowe WAP. Seria Historyczna [Zeszyty Naukowe WAP. Historical Series]*, 20, 102–109 [in Polish].
22. Serhiychuk, V. (2008). Ukrainian Staters: Vsevolod Petriv. Kyiv [in Ukrainian].
23. State Archives in Kraków, Collection – Materials related to the department of the Government of the Tarnów URL, file reference number 29/1971/248 (Camp life in Kalisz. August 1921) [in Polish; in Ukrainian].
24. Maj, I. P. (2007). Activities of the Oriental Institute in Warsaw 1926–1939. Warsaw [in Polish].
25. On the activities of the Ukrainian Scientific Institute. (1932). *Wschód-Orient [East-Orient]*, 1–2(5–6), 85–93 [in Polish].
26. Central Military Archives (CAW), Department II of the General Staff of the Polish Army (From II General Staff), reference number I.303.4.5404 [in Polish].
27. CAW, Od. II Sz. Główny, reference number I.303.4.5561 [in Polish].
28. CAW, Od. II Sz. Główny, reference number I.303.4.5740 [in Polish].
29. Archives of New Records (AAN), Ministry of Foreign Affairs (MSZ), file no. 5325 [in Polish].
30. Sidak, V. S., Vronska T. V. (2003). Special Service of a State Without Territory: People, Events, Facts. Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 07.04.2025
Схвалено до друку / Accepted: 29.05.2025